

УДК 391.4:687.241(477.82=161.2)

**НАРОДНА СОРОЧКА УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ
XX СТ. В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ТРАДИЦІЙНОГО
ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА**

Вахрамєєва Г. І.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна,
Луцьк

У статті розглянуто проблематику розвитку досліджень традиційної сорочки Полісся, подається характеристика і наукова оцінка праць українських та зарубіжних науковців по означеній темі, аналізується широкий спектр джерел дослідження сорочки, як найбільш давньої складової народного вбрання.

Ключові слова: орнамент, народне декоративне мистецтво, вишивка, Полісся, сорочка.

Вахрамеева Г. И. Народная рубашка украинского Полесья XIX - середины XX в. в контексте исследований традиционного декоративного искусства/ Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк

В статье рассмотрена проблематика развития исследований традиционной рубашки Полесья, дается характеристика и научная оценка работ украинских и зарубежных ученых по этой теме, анализируется широкий спектр источников исследования рубашки, как наиболее древней составляющей народного костюма.

Ключевые слова: орнамент, народное декоративное искусство, вышивка, Полесье, рубашка

Vakhramyeyeva H. I. National shirt of Ukrainian Polissja of the period from 19th century to the middle of the 20th century in the context of researches of traditional decorative art. /East Europe university of the name of Lesia Ukrainian, Ukraine, Lutsk

In the article is considered the development of perspective of traditional shirt in Polissye, is given the characteristic and scientific assessment of works of Ukrainian and foreign scientists on this subject, it is analyzed in article a wide range of research sources shirts as the most ancient part of the national dress.

Key words: ornament, national decorative art, embroidery, Polissja, shirt

Вступ. Постановка проблеми статті багато в чому обумовлена розумінням значення популяризації культурно-мистецьких надбань наших пращурів, до яких безперечно відноситься традиційна сорочка українського Полісся, як найбільш давній та сталий елемент народного строю, що увібрав в себе характерні риси етнічної культури регіону. У мистецтвознавстві нема чітко визначеного ступеня висвітлення даної теми. Аналіз останніх наукових розвідок і публікацій свідчить про те, що дослідники народного мистецтва неодноразово торкалися питання вивчення народних сорочок Полісся в контексті розгляду традиційного комплексу вбрання України чи регіону. Однак, не дивлячись на висвітлення в цих публікаціях широкого кола питань, історіографія та джерела дослідження народних сорочок Полісся розглянуто здебільшого фрагментарно. На сьогоднішній день вивчення традиційної поліської сорочки, вимагає проведення ґрунтовного аналізу наукової літератури, музейних та приватних колекцій, творчої спадщини українських художників, так як комплексне дослідження по означеній темі в науковій літературі відсутнє.

Метою статті є детальний аналіз та характеристика наукової літератури, архівних та фольклорних матеріалів, у яких розглядаються питання побутування, декорування та особливостей виготовлення поліської народної сорочки, що дасть змогу окреслити основні етапи розвитку наукової думки в руслі теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Першими джерелами, що дають певне уявлення про давні українські сорочки, є матеріали археології, іконописні

зображення, фрески, книжкові мініатюри, згадки в письмових джерелах часів Київської Русі. На їх основі ми можемо скласти лише загальне уявлення про справжній вигляд народного одягу цієї доби, так як самі зразки не збереглися. Однак, наявність довгої полотняної сорочки як основного компоненту народного костюму вже того часу є безперечною.

Дослідження присвячені локально обмеженому опису традиційного народного вбрання з'являються значно пізніше. Вагомим документальним джерелом дослідження народної поліської сорочки цього періоду є архівні документи установ та організацій міського, станового та земського самоврядування: актові книги судів, магістратські та ратушні книги, інвентарні акти маєтків, які містять інформацію про тканини та одяг.

У XIX ст. серед передової інтелігенції України зростає інтерес до народної матеріальної культури, що відповідно привернуло увагу і до традиційного одягу. Хоча сорочки Полісся не стали на той час окремим предметом вивчення, однак саме тоді дослідникам вдалось накопичити значний матеріал, що стосувався їх обрядового використання, а також матеріалів, способів виготовлення та декорування цього компоненту вбрання.

Описи народного вбрання середини XIX ст. містять праці Домініка П'єра Де ля Фліза – медика-хірурга французького походження, члена Імператорського академічного медичного Віленського та Київського товариств. У 1843 р. будучи призначеним на посаду старшого лікаря Київських державних маєтностей, він здійснює ряд подорожей по селах і містечках Київщини. Дослідник збирає багато етнографічного матеріалу описового характеру, який формує у альбоми з численними ілюстраціями. Саме на основі цих малюнків ми можемо, у найбільш загальних рисах, простежити особливості крою народних сорочок Київського Полісся, характер розміщення та колорит їх декору [1].

У 1851 р. видається праця «Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим

описанием Малой Руси, из частей коей оное наместничество составлено» Опанаса Шафонського де один із розділів цілком присвячено народному одягові і доповнено більш ніж двадцятьма малюнками [18, с. 20].

Серед досліджень другої половини ХІХ – поч. ХХ ст., що містять описи народного вбрання, особливо слід відмітити багатотомне видання Павла Чубинського. До нього увійшли матеріали експедицій 1869-1870 років, під час яких було зібрано народознавчі, етнографічні та фольклорні матеріали у Волинській, Київській, Подільській та частково Полтавській губерніях за дорученням Російського географічного товариства [3, с.102].

Значний внесок у дослідження українського народного одягу, було зроблено видатним українським етнографом, антропологом, археологом Федором Вовком. У своїй праці «Етнографічні особливості українського народу», що побачила світ у 1916 р., автор докладно описує чоловіче та жіноче вбрання різних регіонів України виділяючи характерні риси його компонентів. Видання містить численний ілюстративний матеріал, що зокрема дає змогу наочно простежити певні особливості крою сорочок [5].

Вивчення українського орнаменту, як невід'ємного елементу оздоблення народного одягу, також знайшло своє відображення в наукових роботах кінця ХІХ – початку ХХ ст. Питання походження, будови, типології висвітлюються в працях Г. Павлуцького, К.Широцького, П. Литвиної, В. Стасова, ряду інших науковців. Визначний знавець народного мистецтва, археолог, громадський діяч Микола Біляшівський у своїх мистецтвознавчих дослідженнях вітчизняної орнаментики, розкриває еволюцію українського орнаменту від найпростіших геометричних до стилізованих рослинних та повністю рослинних мотивів. У 1908 році виходить його наукова розвідка «Про український орнамент». Важливим, в плані регіональної характеристики української вишивки, є те, що автор аналізує узори «пошиванок», їх колорит, композиційного рішення, техніки творення в залежності від територіального походження виробів [4].

Значну цінність для дослідження орнаментики народної сорочки має видана в 1876 році праця Ольги Косач «Український народний орнамент. Вишивки, тканини, писанки» [12]. Цей альбом був одним із перших видань того часу, що присвячувались українському народному орнаменту. Авторкою було зібрано зразки традиційних узорів у вишивці, ткацтві, писанкарстві. Праця перевидавалась шість разів. Було зроблено п'ять прижиттєвих перевидань (1879, 1900, 1902, 1912, 1927) і одне посмертне (1947). В праці подано зразки орнаментів, більшість з яких використовувались для оздоблення сорочок. На кожному листі вказано конкретне розміщення узорів на конструктивних деталях сорочки: уставки, комірці, рукави тощо. Вказано і техніки їх виконання такі як «настилання», «шиття хрестиками», «вирізування» та «занизування».

В передмові до зібраних матеріалів Ольга Косач висловлює думку про необхідність боротьби з негативним впливом на українське традиційне мистецтво іншоземних, та міських фабричних орнаментів. Дослідниця так характеризувала зміни в українській вишивці того часу: «Український стиль в нашому народному (та й не тільки народному) шитті починає псуватися, спотворюватись; замість узорів давнього повздержного стилю, – з тими геометричними визирунками, або стилізованими квітками й гілечками, – часто вже побачите на рукавах наших селянок, міщанок, – або й у панночок чи дам, – страшенну ляпанину: якісь неможливі «рози», та лапате листя, або якесь там строкате зуб'я, птахи, – і все те ріже очі, робить з рукава або попередичі, шматок якогось московського ситцю самого безглузлого смаку». І далі «...наші народні узори псуються так само, як і наша народна пісня. Треба з тим псуванням нашого народного скарбу боротися, треба нам черпати з чистого джерела народної творчості української!» [12, с. 1].

В іншій своїй публікації «Відродження старого українського шиття», що була опублікована у 1915 році в журналі «Рідний край», розкриваючи художні особливості вже на той час згасаючої техніки вишивання «біллю»,

авторка висловлює щире занепокоєння питаннями збереженням та популяризації народних традицій у вишивці та українському мистецтві в цілому [21].

У 1929 році Віра Білецька публікує статтю «Українські сорочки, їх типи, еволюція та орнаментика», яка стала першим ґрунтовним дослідженням, що було присвячено виключно українській народній сорочці [2]. У ній авторка розкриває своє бачення класифікації типології українських народних сорочок. Беручи за основу їх поділ на два типи – лівобережний і правобережний, запропонований Ф. Вовком, вона робить спробу намітити окремі підтипи кожного типу сорочок. Важливим для нашого дослідження є те, що ця праця містить докладний опис крою, технік та композиційних схем оздоблення, сфер ритуально-обрядового використання сорочок різних місцевостей України, в тому числі і Полісся.

У першій третині ХХ ст. значну дослідницьку роботу на західній території поліського краю проводять польські етнографи. Серед публікацій, що торкаються різних аспектів дослідження сорочок Полісся слід виділити «Спогади з Волині, Полісся і Литви» Ю. Крашевського, Народний одяг в повіті Здолбунівським на Волині» та «Техніка волинських вишивок» А. Гузовської «Вишивку поліську та волинську» Я. Корженьовської, «Культура народна слов'ян» Казіміра Мошинського [14; 30; 31; 32].

Упродовж другої половини ХХ на початку ХХІ ст. друкується значна кількість праць, що торкаються характеристики регіональних типів українського одягу. В них поліська народна сорочка, в складі регіонального типу вбрання, стає предметом більш ґрунтовних досліджень. Серед таких видань окремо слід виділити «Український народний одяг» К. Матейко (1977), «Історія українського костюма» Т. Ніколаєвої (1996), «Давнє вбрання на Волині» Галини Стельмащук (2006) [17; 18; 25].

У 1994 публікується альбом Т. Кара-Васільєвої «Українська сорочка». У цій праці докладно описуються характерні особливості крою сорочок різних

регіонів України, орнаментальні мотиви та традиційні вишивальні техніки, що використовувались у їх оздобленні [10].

Різні аспекти дослідження сорочок Полісся розглядались у працях Л. Орел, А. Українець, Р. Тишкевич, А. Дмитренко, В. Давидюка, Л. Булгакової [20; 28; 26; 9; 8; 3]. Комплексне порівняльно-етнографічне й ареалогічне дослідження народного вбрання Західного Полісся за матеріалами картографування одягу та його назв зроблено в дисертації Л. Пономар [21]. Художні особливості вишивки та ткацтва Полісся докладно досліджено в працях Т. Кара-Васільєвої, Р. Захарчук-Чугай, О. Никорак, Л. Орел, Р. Тишкевич [22; 20; 21; 26]. Важливими для аналізу орнаментики сорочок Полісся є праці М. Селівачова, Г. Маслової [25; 17].

Важливими для порівняльної характеристики сорочок поліського регіону, їх орнаментики та крою, є праці білоруських дослідників М. Раманюка, В. Фадзеевої [23; 29].

Наочне розуміння загального образу сорочок Полісся дають науково-художні реконструкції Т. Косміної, О. Кульчицької [13; 15]. Окремо слід відмітити альбом “Поетика волинського вбрання” Н. Гатальської, створений на основі колекції народного вбрання Волинського краєзнавчого музею спільно з художницею Г. Івашків, де достовірно відображено зразки західнополіського традиційного строю [7]. Значна кількість поліських сорочок представлена в каталозі виданому Волинським краєзнавчим музеєм у 2013 р. «Традиційні жіночі сорочки Волині та Західного Полісся кінця ХІХ–ХХ століть» [27].

Ще одним вагомим джерелом дослідження народних сорочок Полісся є музейні колекції України. Експонати для музеїв збиралися дослідниками у поліських експедиціях здебільшого другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Значний масив найбільш давніх сорочок означеного регіону знаходиться в Національному музеї народного декоративного мистецтва, Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара», Львівському музеї

етнографії та художнього промислу. Народні сорочки Полісся широко представлені у колекціях вбрання історико-краєзнавчих музеїв Луцька, Рівного, Житомира, Чернігова та Сум. Цікаві зразки сорочок містяться у зібраннях невеликих районних музеїв півночі України. Сорочки поліського регіону також представлені в музеях під відкритим небом у Києві та Львові.

Висновки. Аналіз існуючих досліджень і публікацій свідчить про те, що народна сорочка визначена вітчизняними та зарубіжними дослідниками як вагома складова матеріальної культури українського Полісся, однак данні про традиційні сорочки цього регіону здебільшого фрагментарні, і не відображають в повній мірі їх локальних характеристик. Це спонукає до подальших досліджень традиційної поліської сорочки як прояву автентичної, мистецької традиції регіону, в контексті культурних та соціально-історичних процесів і явищ, що впливали на її формування та розвиток.

Література:

1. Альбоми [Текст]: у 2-х т. / Д.П. Де ля Фліз; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К.: Поліграфкнига, 1999. – Т. 2. – 687 с.
2. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация [Текст] / В. Білецька // Матеріали до етнографії та антропології т. XXI. – Львів, 1929.
3. Булгакова Л. Деякі конструктивні та художні особливості традиційних сорочок Полісся першої половини ХХ ст. [Текст] / Л. Булгакова // Народознавчі зошити: двомісячник / голов. ред. С. Павлюк; Ін-т народознав. Нац. акад. наук України. – Л., 1996. – Зошит 2. – С. 102–109.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу [Текст]: етнографічний нарис / О. Воропай. – [2-е вид., стер.] [Відп. В.І. Заславський]. – К.: АВІТ Оберіг, 1993. – 584 с.
5. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології [Текст] / Х. К. Вовк. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.

6. Васіна З. О. *Український літопис вбрання: [книга-альбом]. Т. 2. XIII – поч. XX ст.: наук.-худож. реконструкції / З. О. Васіна; наук. ред. Л. Клочко. – К.: Мистецтво, 2006. – 448 с.*
7. Гатальська Н. Г. *Поетика волинського вбрання: наук.-худож. реконструкція / Н. Г. Гатальська, Г. М. Івашків; Упр. культури Волин. обл. держ. адмін., Волин. краєзн. музей. – Луцьк: Ініціал, 2005. – 20 карт.: ілюстр.*
8. Давидюк В. Ф. *Археологічні знакові архетипи як домінанта регіональних традицій орнаментування українського народного вбрання [Текст] // Концепції і реценції / В. Ф. Давидюк. – Луцьк, 2007. – С. 250–262.*
9. Дмитренко А. *Традиційне господарство Волинського Полісся кінця XIX століття в праці М. Теодоровича «Волинь в описаних городів, местечек и сел.» // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині: Збірник наукових праць. – Луцьк, 2004. – С. 432-434.*
10. Кара-Васильєва Т. *Українська сорочка [Текст: Альбом – К.: Томіріс, 1994. – 32 с.: іл. - (Таємниці чарівної нитки).*
11. Кара-Васильєва Т. *Українська вишивка [Текст] / Т. В. Кара-Васильєва, А. Д. Чорноморець. – К.: Либідь, 2002. – 160 с.: іл.*
12. Косач О. П. *Український народний орнамент: вишивки, ткани, писанки / собрала и привела в систему О. П. Косачева. – К.: Тип. С. В. Кульженко, 1876. – 17 с*
13. Косміна Т. В. *Українське весільне вбрання [Комплект]: етнографічні реконструкції / Упор. та текст: Т. В. Косміна. Худ. З. О. Васіна. – К.: Мистецтво, 1989. – 18 окр. лист. в обкл.*
14. Крашевський Юзеф Ігнацій *Спогади з Полісся, Волині і Литви / перекл. з польської та прим. В. В. Шабаровського. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2012. – 244 с.*
15. Кульчицька О. *Народний одяг Західних областей УРСР [Текст]: кольорові таблиці / О. Л. Кульчицька. - К.: Видавництво АН УРСР, 1959. – 74 табл.*

16. Маслова Г. С. Народная одежда русских, украинцев, белорусов в XIX – начале XX в. [Текст] / Г. С. Маслова // Восточнославянский этнографический сборник. Очерки народной материальной культуры русских, украинцев и белорусов в XIX – нач. XX в. – М.: Труды Института этнографии, 1956, – № 31. – С. 543–657
17. Матейко К. І. Український народний одяг [Текст] / К. І. Матейко. – К.: Наук думка, 1977. – 223 с.:іл.
18. Ніколаєва Т. А. Історія українського костюма [Текст] / Т. А. Ніколаєва. – К.: Либідь, 1996. – 176с.
19. Никорак О. Українська народна тканина XIX–XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) [Текст] / О. Никорак. – Львів, 2004. – л 583 с.,: іл
20. Орел Л. Жіночий одяг Волинського Полісся [Текст]: (за матеріалами експедицій Музею народної архітектури та побуту України) / Л. Орел // Неопалима купина. – 1995. – № 1/2. – С. 143–150.
21. Пономар Л. Г. Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – XX століття [Текст]: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.05 / Пономар Людмила Григорівна – К., 2000. – 20 С.
22. Пчілка О. Відродження старого українського шиття [Текст] / О. Пчілка// Рідний край. - 1915.- № 44.- С. 13 – 15.
23. Раманюк М. Беларускае народнае адзенне. Беларуская народная одежда: Альбом / Міхась Раманюк. - Мн. : Беларусь, 1981. - 47с., іл.
24. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія): Навч. посіб. / М. Р. Селівачов; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Київ. держ. ін-т декорат.-приклад. мистец. і дизайну ім. М Бойчука, Музей укр. нар. декорат. мистец. - К.: Ред. вісн."АНТ", 2005. - 399 с.

25. Стельмащук Г. Г. *Давнє вбрання на Волині: етногр.-мистецтвоз. дослідж. [Текст]* / Г. Г. Стельмащук; М-во освіти і науки України. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. – 280 с.
26. Тишкевич Р. *Мистецтво вишивки рівненського Полісся [Текст]* // *Етнокультурна спадщина Полісся*. – Рівне, 2004. — Вип. V. — С. 18-30.
27. *Традиційні жіночі сорочки Волині та Західного Полісся кінця XIX–XX століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Упоряд. Л. А. Мірошниченко-Гусак, Т. О. Хомова. Вступні статті Н. Г. Гатальська, Л. А. Мірошниченко-Гусак*. – Луцьк: Волинські старожитності, 2013. – 87 с., іл. / Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Випуск 5.
28. *Українець А. М. Рівненщина в дослідженнях польських етнографів (20-30-і рр. XX ст.)* / А. М. Українець // *Слов'янський вісник: Міжвідомчий наук. зб.* / Рівнен. ін-т слов'янозн. – Рівне, 1998. – Вип. I. – С. 81-84.
29. *Фадзеева, В.Я. Беларуская народная вышывка* / В. Я. Фадзеева. – Мінск, 1991. - 199 с.
30. *Guzowska Angielina. Stroje ludowe w powiecie zdołbunowskim na Wołyniu*[Текст] / А. Guzowska // *Rocznik Wołyński*. – Równe, 1934 – Т. III. – С. 443-450/
31. *Koszeniowska Jadwiga. Hafty poleskie i wołyńskie* [Текст] / J. Koszeniowska Warszawa. -1933.
32. *Moszyński Kazimierz. Kultura ludowa Słowian* [Текст] / К. Moszyński. – Kraków, 1929. – Т. 1.: *Kultura materialna*.

References:

1. *Albomy [Tekst]: u 2-ky t.* / D. P. De lia Fliz; *In-t ukr. arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, In-t rukopysu Nats. b-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*. – K.: Polihrafknyha, 1999. – Т. 2. – 687 s.
2. *Biletska V. Ukrainski sorochky, yikh typy, evoliutsiia i ornamentatsiia* [Tekst] / V. Biletska // *Materialy do etnohrafii ta antropologii t. KhKhI*. – Lviv, 1929.

3. *Bulhakova L. Deiaki konstruktyvni ta khudozhni osoblyvosti tradytsiinykh sorochook Polissia pershoi polovyny KhKh st. [Tekst] / L. Bulhakova // Narodoznavchi zoshyty: dvomisiachnyk / holov. red. S. Pavliuk; In-t narodoznav. Nats. akad. nauk Ukrainy. – L., 1996. – Zoshyt 2. – S. 102–109.*
4. *Voropai O. Zvychai nashoho narodu [Tekst]: etnohrafichnyi narys / O. Voropai. – [2-e vyd., ster.] [Vidp. V. I. Zaslavskiy]. – K.: AVPT Oberih, 1993. – 584 s.*
5. *Vovk, Kh. K. Studi z ukrainskoi etnohrafii ta antropologii [Tekst] / Kh. K. Vovk. – K.: Mystetstvo, 1995. – 336 s.*
6. *Vasina Z. O. Ukrainskyi litopys vbrannia: [knyha-albom]. T. 2. KhIII – poch. KhKh st.:*
7. *Hatalska N. H. Poetyka volynskoho vbrannia: nauk.-khudozh. rekonstruktsiia / N. H. Hatalska, H. M. Ivashkiv; Upr. kultury Volyn. obl. derzh. admin., Volyn. kraiezn. muzei. – Lutsk : Initsial, 2005. – 20 kart.: ilustr.*
8. *Davydiuk V. F. Arkheolohichni znakovi arkhetypy yak dominanta rehionalnykh tradytsii ornamentuvannia ukrainskoho narodnoho vbrannia [Tekst] // Kontseptsii i retseptsii / V. F. Davydiuk. – Lutsk, 2007. – S. 250–262.*
9. *Dmytrenko A. Tradytsiine gospodarstvo Volynskoho Polissia kintsia KhIKh stolittia v pratsi M. Teodorovycha «Volyn v opysanyy horodov, mestechek y sel.» // Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Volodymyr-Volynskiy v istorii Ukrainy ta Volyni: Zbirnyk naukovykh prats. – Lutsk, 2004. – S. 432-434.*
10. *Kara-Vasylieva T. Ukrainska sorochka [Tekst]: Albom – K.: Tomiris, 1994. – 32 s.: il. - (Taiemnytsi charivnoi nytky).*
11. *Kara-Vasyleva T. Ukrainska vyshyvka [Tekst] /T. V. Kara-Vasyleva, A. D. Chornomorets. – K.: Lybid, 2002. – 160 s.: il.*
12. *Kosach O. P. Ukraynskyi narodnyi ornament: vyshyvky, tkany, pysanky / sobrala y pryvela v systemu O. P. Kosacheva. – K.: Typ. S. V. Kulzhenko, 1876. – 17 s*

13. Kosmina T. V. *Ukrainske vesilne vbrannia [Komplekt]: etnohrafichni rekonstruktsii / Upor. ta tekst: T. V. Kosmina. Khud. Z. O. Vasina. – K.: Mystetstvo, 1989. – 18 okr. lyst. v obkl.*
14. Krashevskiy Yuzef Ihnatsii *Spohady z Polissia, Volyni i Lytvy / perekl. z polskoi ta prym. V. V. Shabarovskoho. – Lutsk: PVD «Tverdunia», 2012. – 244 s.*
15. Kulchytska O. *Narodnyi odiah Zakhidnykh oblastei URSR [Tekst]: kolorovi tablytsi / O. L. Kulchytska. – K.: Vydavnytstvo AN URSR, 1959. – 74 tabl.*
16. Maslova H. S. *Narodnaia odezhda ruskyykh, ukrayntsev, belorusov v KhIKh – nachale KhKh v. [Tekst] / H. S. Maslova // Vostochnoslavianskyi etnohrafycheskyi sbornyk. Ocherky narodnoi materyalnoi kulturny ruskyykh, ukrayntsev y belorusov v XIX – nach. XX v. – M.: Trudy Ynstituta etnohrafyy, 1956, – № 31. – S. 543–657*
17. Mateiko K. I. *Ukrainskyi narodnyi odiah [Tekst] / K. I. Mateiko. – K.: Nauk dumka, 1977. – 223 s.: il.*
18. Nikolaieva T. A. *Istoriia ukrainskoho kostiuma [Tekst] / T. A. Nikolaieva. – K.: Lybid, 1996. – 176s.*
19. Nykorak O. *Ukrainska narodna tkanyna KhIKh–KhKh st.: Typolohiia, lokalizatsiia, khudozhni osoblyvosti. Ch. 1. Inter'ierni tkanyny (za materialamy zakhidnykh oblastei Ukrainy) [Tekst] / O. Nykorak. – Lviv, 2004. – l 583 s.,: il*
20. Orel L. *Zhinochyi odiah Volynskoho Polissia [Tekst]: (za materialamy ekspedytsii Muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Ukrainy) / L. Orel // Neopalyma kupyna. – 1995. – № 1/2. – S. 143–150.*
21. Ponomar L. H. *Narodnyi odiah Zakhidnoukrainskoho Polissia kintsia KhIKh – KhKh stolittia [Tekst]: Avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.05 / Ponomar Liudmyla Hryhorivna – K., 2000. – 20 S.*
22. Pchilka O. *Vidrodzhennia staroho ukrainskoho shyttia [Tekst] / O. Pchilka // Ridnyi kraj. - 1915.- № 44.- S. 13 – 15.*
23. Ramaniuk M. *Belaruskae narodnae adzenne. Belorusskaia narodnaia odezhda: Albom / Mikhas Ramaniuk. - Mn.: Belarus, 1981. - 47s., il.*

24. Selivachov M. R. *Leksykon ukrainskoi ornamentiuky (ikonohrafiia, nominatsiia, stylistyka, typolohiia): Navch. posib.* / M. R. Selivachov; *In-t mystetstvoznnav., folklorystyky ta etnologii im. M. Rylskoho NAN Ukrainy, Kyiv. derzh. in-t dekorat.- pryklad. mystets. i dyzainu im. M.Boichuka, Muzei ukr. nar. dekorat. mystets.* - K.: Red. visn. "ANT", 2005. - 399 c.
25. Stelmashchuk H. H. *Davnie vbrannia na Volyni : etnohr.-mystetstvoz. doslidzh. [Tekst]* / H. H. Stelmashchuk; *M-vo osvity i nauky Ukrainy.* – Lutsk: Volyn. obl. druk., 2006. – 280 s.
26. Tyshkevych R. *Mystetstvo vyshyvky rivnenskoho Polissia [Tekst]* // *Etnokulturna spadshchyna Polissia.* – Rivne, 2004. — Vyp. V. — S. 18-30.
27. *Tradytsiini zhinochi sorochky Volyni ta Zakhidnoho Polissia kintsia KhIKh–KhKh stolit. Zbirka Volynskoho kraieznavchoho muzeiu. Kataloh. Uporiad. L. A. Miroshnychenko-Husak, T. O. Khomova. Vstupni statti N. H. Hatal'ska, L. A. Miroshnychenko-Husak.* – Lutsk: *Volynski starozhytnosti*, 2013. – 87 s., il. / *Seriia «Kolektsii Volynskoho kraieznavchoho muzeiu».* Vypusk 5.
28. Ukrainets A. M. *Rivnenshchyna v doslidzhenniakh polskykh etnohrafiv (20-30- i rr. KhKh st.)* / A. M. Ukrainets // *Slov'ianskyi visnyk: Mizhvidomchyi nauk. zb.* / Rivnen. in-t slov'ianozn. – Rivne, 1998. – Vyp. I. – S. 81-84.
29. Fadzeeva, V. Ia. *Belarускаia narodnaia vyshyuka* / V. Ia. Fadzeeva. – Minsk, 1991. - 199 s.
30. *Guzowska Angielina. Stroje ludowe w powiecie zdolbunowskim na Wolyniu [Tekst]* / A. Guzowska // *Rocznik Wolyński.* – Rowne, 1934 – T. III. – С. 443-450/
31. *Koszeniowska Jadwiga. Hafty poleskie i wolyńskie [Tekst]* / J. Koszeniowska *Warszawa.* -1933.
32. *Moszynski Kazimierz. Kultura ludowa Słowian [Tekst]* / K. Moszynski. – Krakow, 1929. – T. 1.: *Kultura materialna.*